

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ЦІНОУТВОРЕННЯ

У статті розкриті особливості регулювання міжгалузевих відносин у системі ціноутворення агропромислового комплексу. Проведено аналіз середніх цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами продукції сільського господарства. Розкриті причини порушення еквівалентності міжгалузевого обміну між галузями сільського господарства. Показана система впливу на механізм встановлення ціни.

Постановка проблеми. Нині ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не забезпечує прибутковості авансованого капіталу адекватної середньому рівню по національній економіці, а критерій норми прибутку ще не став регулятором економічних відносин на всіх рівнях управління державою і суб'єктами господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами ціноутворення у галузях сільського господарства найбільш ґрунтовно досліджували такі науковці, як: В. Г. Андрийчук, М. М. Артус, І. В. Кобута, В. Л. Корінев, Я. В. Литвиненко, І. І. Лукінов, З. П. Ніколаєва, Б. Й. Пасхавер, В. Ю. Протасов, П. Т. Саблук, Л. М. Худолій, Л. О. Шкварчук, О. М. Шпичак, Т. В. Ярославська.

Постановка завдання. Недоліки ціноутворення негативно позначаються на мотивації сільськогосподарських товаровиробників. Аграрна галузь неспроможна ефективно функціонувати як високодохідне виробництво без підтримки держави, а рівень економічного інтересу товаровиробників низький. Про це свідчать низькі ціни попиту, відсутність механізму забезпечення виробникам доходів на рівні встановленої ціни пропозиції. Одночасно монополізовані підприємства промислових і переробних галузей продовжують реалізувати політику збільшення власних прибутків за рахунок перерозподілу вартостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних інструментів економічного регулювання міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі є ціноутворення. В юридичній літературі визначено ціну (як правову категорію) як правову форму вираження вартості продукції (робіт, послуг), реалізованої суб'єктами господарювання, яка знаходить своє закріплення в законодавчих актах державних правотворчих органів і локальних актах, а також визначеної суб'єктами за взаємною згодою в договорах чи в інших обов'язкових для суб'єктів цих правовідносин документах [4, с. 11]. На нашу думку, ціна – це перетворена форма вартості, її грошовий вираз. Зрозуміло, що галузь, яка програє інфляційні перегони, має обмежені можливості для оплати праці. Еквівалентність міжгалузевого цінового обміну характеризується показниками галузевої рентабельності. Як уже доведено, міжгалузеві відносини в агропромисловому комплексі повинні ґрунтуватися на поєднанні державного регулювання цін та вільного ринкового ціноутворення. Процес регулювання цін – це не одноразовий захід, а комплексна програма із забезпечення виявлення та активізації всіх ціноутворюючих факторів із метою нівелювання циклічних коливань у процесі відтворення і реалізації товарів (послуг) [1, с. 15]. О. М. Шпичак у своїх дослідженнях зазначає, що визначальний вплив на процес ціноутворення на сільськогосподарську продукцію має господарсько-збутова діяльність особистих селянських господарств населення, де виробляється понад 2/3 валової продукції сільського господарства. Вони формують конкурентні ціни на сільськогосподарську продукцію для аграрних підприємств [5, с. 134].

Держава може напряму втручатися в процес ціноутворення шляхом встановлення: фіксованих цін і тарифів; граничних рівнів цін, тобто максимального чи мінімального рівня ціни, вище чи нижче якого ціна не може змінюватися; граничного нормативу рентабельності та розмірів і торговельних надбавок (націнок); загального заморожування цін в умовах надзвичайного інфляційного розвитку економіки чи заморожування цін на окремі групи товарів, тощо [3, с. 109-110]. Окремі автори вважають, що кращим варіантом регулювання цінової політики є непрямі економічні методи або коли держава стає суб'єктом аграрного ринку з метою створення конкуренції олігопольних структурах першої й третьої сфер агропромислового комплексу. Тоді держава буде діяти на ринкових засадах, отримуючи прибуток і не буде використовувати бюджетні кошти [6, с. 19]. Державне регулювання цін повинно бути спрямовано на встановлення і збереження такого рівня цін, який міг би забезпечити рентабельність виробництва. Держава повністю відмежувалася від контролю за процесом ціноутворення, за винятком цін на сільськогосподарську продукцію, які регулювалися і на них встановлювалися так звані орієнтовні ціни, що стало стимулюючим фактором їх зростання. Склалися умови для розвитку диспаритету цін, у результаті чого ціни на сільськогосподарську продукцію зросли меншими темпами, ніж на усі інші види товарів і послуг. З метою досягнення еквівалентності товарно-грошового обігу, ефективного функціонування всіх галузей і сфер агропромислового комплексу, важливим є правове та державне регулювання ціноутворення. В Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» вказується, що ціноутворення з урахуванням норми прибутку на авансовий капітал є економічно виправданим і пріоритетним: «Забезпечення в сільськогосподарському виробництві за допомогою системи державних організаційно-правових заходів прибутку на авансовий капітал, включаючи вартість земельних ресурсів, не нижче середнього рівня по економіці держави» [8, с. 17]. Вважаємо, що кожне підприємство АПК може розробити власну політику та стратегію у ціноутворенні і досягти максимальної ефективності виробництва. Державне регулювання, на наш погляд, повинно налагодити такі міжгалузеві відносини між сферами виробництва, заготівлі, зберігання переробки та торгівлі, які б забезпечували стосунки вертикальної координації або інтеграції партнерів. На наш погляд, тільки через виважену державну цінову політику можлива справедлива гармонізація ринкового та державного регулювання. В основу таких відносин повинна бути покладена взаємна спільність економічних інтересів учасників однієї продукції вертикалі. Аналізуючи таблицю 1, середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами продукції сільськогосподарського виробництва, спостерігаємо зміни в динаміці. Так, середні ціни реалізації зернових та зернобобових культур у 2007 році збільшилась майже на 88 %, у порівнянні до 2000 року, а з 2007 року збільшилась на 65 %, в порівнянні до 2011 року

Таблиця 1 – Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукції сільського господарства [7]

	у грн за т								
	зернові та зернобобові культури	олійні культури	цукрові буряки	картопля	овочі		худоба та птиця (у живій вазі)	молоко та молочні продукти	яйця, за тис. шт.
					усього	у т.ч. овочі закритого ґрунту			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2000	443,8	525,7	121,5	517,1	572,1	1871,2	2358,0	536,4	191,7
2001	381,3	779,6	139,1	449,8	748,9	2250,3	4175,5	603,7	210,0
2002	312,5	850,3	128,1	555,8	864,8	2314,3	3644,0	541,0	168,1
2003	535,1	873,7	140,3	623,3	1012,7	2524,3	3480,7	696,9	193,2
2004	453,1	1153,4	135,7	530,4	1225,0	2986,4	5092,7	835,3	238,3
2005	417,8	981,5	177,0	685,2	1462,1	3392,2	6909,9	1126,9	251,8

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2006	515,2	1007,5	186,0	1070,3	1547,4	3607,7	6307,7	1070,2	192,7
2007	833,5	1866,8	157,6	1032,0	1995,4	4382,6	6466,5	1660,6	274,4
2008	778,6	1734,6	218,9	1154,3	2059,9	5506,3	10184,3	2065,1	377,4
2009	799,0	2086,2	409,9	1298,6	1790,0	6055,0	10362,9	1888,8	403,9
2010	1120,9	2942,6	478,5	2131,0	2551,6	7320,2	10797,1	2938,7	470,6
2011	1374,2	3312,0	516,0	2032,8	2139,1	7760,0	11967,2	3041,6	521,5

Аналогічна ситуація з середніми цінами з реалізації цукрових буряків рис. 1.

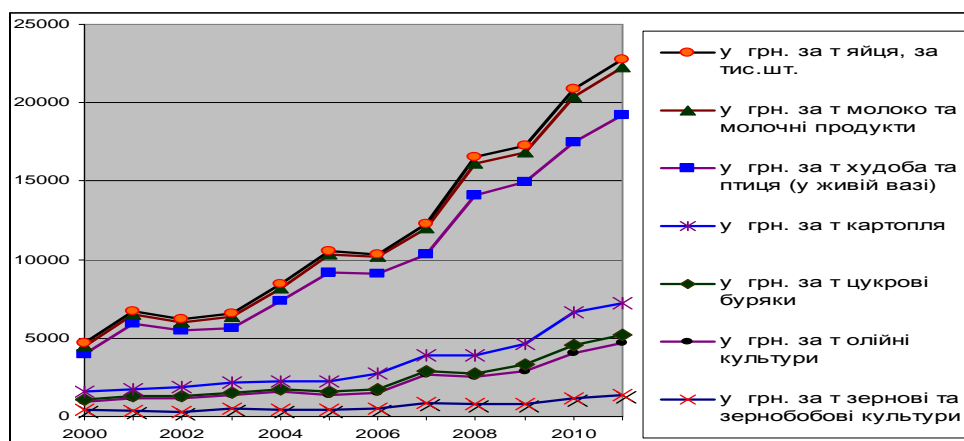

Рисунок 1 – Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукції сільського господарства

Відбулося значне зростання цін у 2008 році – майже в 2 рази, відносно 2009 року. Аналогічна ситуація з середніми цінами з реалізації цукрових буряків. Відбулося значне зростання цін з реалізації цукрових буряків у 2008 році, майже в 2,4 рази, відносно 2011 року, олійних культур – в майже 2 рази, картоплі в майже 1,8 рази. Стосовно середніх цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами продукції тваринництва, то ситуація є подібною до продукції рослинництва. Так, у 2008 році зареєстровано збільшення середніх цін на худобу та птицю (у живій вазі) в 2,7 рази, в порівнянні до 2000 року, а в 2011 році збільшилась на 17 % відносно 2008 року. Подібну динаміку спостерігаємо в середніх цінах реалізації підприємствами молока та молочних продуктів. Так, у 2011 середні ціни з реалізації молочної продукції збільшились в 1,8 разів, у порівнянні до 2007 року. Очевидним залишається причина в порушенні еквівалентності можливого обміну між галузями сільського господарства.

Формування механізму ціноутворення в агропромисловому комплексі повинно ґрунтуватися на визначенні такої ціни, яка б сприяла дотриманню еквівалентності обміну та забезпечувала сільськогосподарським виробникам рівень доходів, достатній для здійснення відтворення. В ринкових умовах регулятором виробництва виступає прибуток на весь авансований протягом певного періоду власний або позиковий капітал. Отже, найбільш адекватним у цьому випадку видається застосування розрахунку ціни за загальновідомою «ціни виробництва», що базується на застосуванні норми прибутку, на основі якої визначають економічно обґрунтовану масу прибутку. Ціна за цією концепцією матиме такий вигляд:

$$C = C_n + \left(H_c \frac{O_{\text{вф}} + O_{\text{зас}} K}{100} \right),$$

де C – ціна 1 т продукції, грн; C_n – нормативна по галузі собівартість 1 т продукції, грн;

H_c – середня норма прибутку в галузях, що обслуговують АПК, %;

$O_{\text{вф}}$ – середньорічна вартість авансованого капіталу в основних виробничих фондах сільськогосподарського призначення на 1 т продукції, грн;

$O_{\text{зас}}$ – оборотні кошти на рівні собівартості 1 т продукції (без амортизації), грн;

K – період обігу авансованих у поточні затрати оборотних коштів, років.

Для розрахунку оптових цін на сільськогосподарську сировину на етапі переробки сільськогосподарської продукції визначальним фактором є вартість цієї сировини в районі споживання. Система ціноутворення тут повинна мати регіональний характер та визначатися організаційною структурою інтеграції сільськогосподарських та переробних підприємств. Переробними підприємствами встановлюються ціни на продовольчі товари, які в основному розраховуються на основі витратного методу. Сільськогосподарські виробники орієнтуються на закупівельні ціни переробних підприємств, що не завжди відшкодовують виробничі витрати. Для подолання монополізму переробних підприємств, що підтримують невиправдано низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, необхідне формування конкурентного середовища шляхом створення власної бази переробки на принципах кооперації та інтеграції структур (агрофірм, союзів, асоціацій тощо) [9, с. 180]. Систему впливу на механізм встановлення ціни подано на рис. 2.

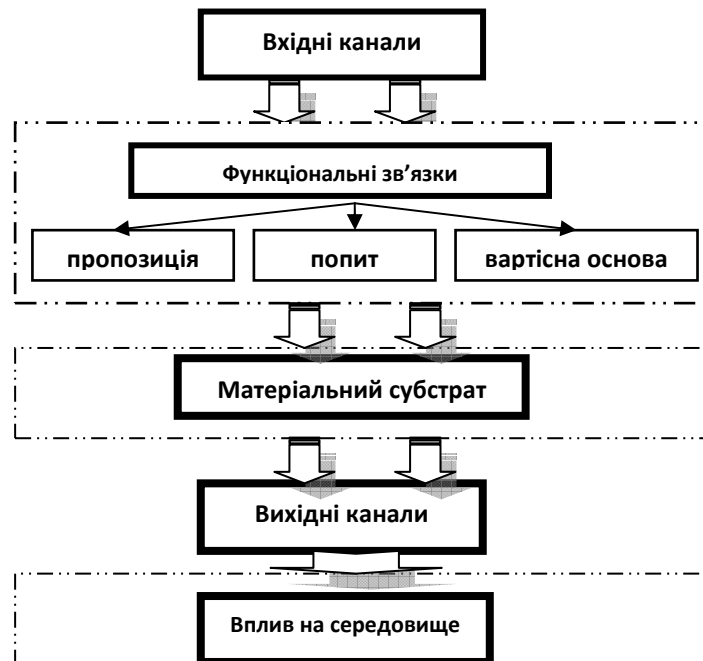

Рисунок 2 – Система впливу на механізм встановлення ціни

На нашу думку, система впливу на механізм встановлення ціни можлива через функціональні зв'язки (пропозицію, попит та вартісну основу) та через матеріальний субстрат. Одним із напрямів подолання монополізму переробних підприємств, що підтримують невиправдано низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, є формування конкурентного середовища шляхом створення власної бази переробки на кооперативних принципах або інтегрованих структур (агрофірм, союзів, асоціацій тощо). Так, наприклад, існує ряд пропозицій щодо впорядкування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію шляхом створення кооперативів, які матимуть більше можливостей на ринку, ніж одноосібні сільськогосподарські виробники та зашкодять стратегії монополізації окремих переробних підприємств стосовно розрахункових процесів [2, с. 103]. Порушення еквівалентності міжгалузевого обміну призвело до диспропорцій виробничо-технологічного ланцюга та фінансової нестабільності підприємств

агропромислової сфери. Проявом нестабільності економічної системи є нееквівалентність міжгалузевого обміну. Сутність нееквівалентності міжгалузевого обміну та форм прояву є досить складним питанням. Нееквівалентність міжгалузевого обміну створює своєрідний гальмуючий механізм всієї економічної системи.

На думку деяких авторів управління процесом розрахунків тісно пов'язаний з управлінням процесом ціноутворення на сільськогосподарську сировину, тому для висвітлення даного питання потрібно визначити базові фактори, що впливають на формування цін на сільськогосподарську продукцію. Зокрема, базою для розрахунку оптових цін на сільськогосподарську сировину, яка потім використовується на підприємствах переробної промисловості, є вартість цієї сировини в районі споживання. Оптово-посередницькі ціни на сільськогосподарську сировину визначаються виходячи з таких показників: витрат на придбання продуктів сільськогосподарського виробництва у виробників (фермерських господарств, приватних та індивідуальних виробників) за вільними цінами; витрат на транспортування продукції від господарств до складів заготівельних підприємств та організацій (елеваторів, морозильників) або до станції призначення в районі розташування споживача. До них належать також витрати, пов'язані зі зберіганням продукції, вантажні роботи, експедиційні витрати, тобто витрати заготівельних підприємств або служб постачання переробних підприємств; прибутку, що має забезпечити розширене відтворення та стимулювання виробників до збільшення обсягу випуску продукції та підвищення її якості [8, с. 65].

Висновки. На нашу думку, одним із важливих елементів регулювання міжгалузевих відносин у системі ціноутворення є створення відповідного механізму, який буде передбачати ефективне формування ціни при визначеному прибутку та плановій собівартості, які повинні покривати всі витрати агропромислових підприємств, так як тільки при правильно визначеній ціні сільгоспвиробник може мати відповідну фінансову стабільність.

Вважаємо, що необхідно прийняти Закон України «Про міжгалузеві відносини в економіці України», в якому необхідно передбачити наступне:

- упровадити оподаткування отриманих надприбутків за прогресивними ставками;
- створити фонд підтримки галузей з уповільненим оборотом капіталу, який би формувався в бюджеті країни за рахунок коштів, що отримали від надходжень оподаткування підприємств надприбуткових галузей економіки.

Література

1. Основи ціноутворення : навч. посіб. / Н. І. Верхоглядова, С. Б. Ільїна, Н. А. Іваннікова та ін. – К. : Кондор, 2007. – 252 с.
2. Теслюк С. Організаційно-економічні зв'язки молочарського кооперативу із суб'єктами ринку / С. Теслюк // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 101-104
3. Иваненко В. В. Ценообразование : учеб. пособие / В. В. Иваненко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 152 с.
4. Сафонов І. П. Правова регламентація державної підтримки аграрних товаровиробників : автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право ; аграрне право ; екологічне право ; природоресурсне право» / І. П. Сазонов. – Х., 2007. – 20 с.
5. Шпичак О. М. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / О. М. Шпичак. – К. : УААН, 1988. – 245 с.
6. Мельник Л. Л. Політика держави в контексті нееквівалентних міжгалузевих відносин в АПК / Л. Л. Мельник // Агросвіт. – 2012. – № 2. – С. 13-19.
7. Зведени показники [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html.
8. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики України на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року // ВВРУ. – 2006. – № 1. – С. 17.
9. Яценко В. М. Аналіз стану та стратегія ефективного розвитку агропромислового комплексу України : монографія / В. М. Яценко. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – 352 с.